

BASIC CHARACTERISTICS OF A DEMOCRATIC CITIZEN – OPINION OF STUDENTS FROM PEDAGOGICAL SPECIALTIES

Blaga Dimova

Burgas State University “Prof. d-r Assen Zlatarov”, Bulgaria, blagadimova21@gmail.com

Abstract: This scientific work examines the basic characteristics of the democratic citizen in the Republic of Bulgaria through the prism of students from pedagogical specialties at Burgas State University "Prof. Dr. Assen Zlatarov".

The research focus is aimed at tracking the opinion of the students on the researched issues.

The tasks to be solved in it are:

- to reveal the theoretical aspects of the concepts: democracy, citizen, civic education
- to examine the opinion of students - future educators on the main characteristics and qualities of the democratic citizen in the Republic of Bulgaria
- to analyze the results obtained.

Through a questionnaire survey among 37 students from the specialties "Social Pedagogy" and "Special Pedagogy", their views on the positive and negative qualities that, in their opinion, define the modern citizen in democratic Bulgaria are analyzed. The respondents indicate as leading positive characteristics awareness, critical thinking, civic activity, tolerance and social engagement. Among the main weaknesses are the lack of civic position, political apathy, consumer attitudes and social inequalities.

The study emphasizes the importance of civic education as a key factor in the formation of democratic values and attitudes in young people. In addition, the contribution to the academic preparation of future teachers, which achieves the formation of a value system aimed at democratic participation and social responsibility, stands out.

This is clear evidence that the early introduction of this discipline, both integrated into the various educational areas in kindergarten and as an independent subject in school, contributes to the development of aware, responsible and engaged citizens, capable of actively participating in public life and supporting the sustainable development of democratic culture.

Keywords: democracy, citizen, civic education

БАЗОВИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДЕМОКРАТИЧНИЯ ГРАЖДАНИН – МНЕНИЕ НА СТУДЕНТИ ОТ ПЕДАГОГИЧЕСКИ СПЕЦИАЛНОСТИ

Блага Димова

Бургаски държавен университет „Проф. д-р Асен Златаров“, България, blagadimova21@gmail.com

Резюме: Настоящата научна разработка разглежда базови характеристики на демократичния гражданин в Република България през призмата на студенти от педагогически специалности в Бургаския държавен университет „Проф. д-р Асен Златаров“.

Изследвателският фокус е насочен към проследяване мнението на студентите по изследваната проблематика.

Задачите, които следва да се решат в нея са:

- да се разкрият теоретичните аспекти на понятията: демокрация, гражданин, гражданско образование
- да се изследва мнението на студенти – бъдещи педагози относно основните характеристики и качества на демократичния гражданин в Република България
- да се направи анализ на получените резултати.

Чрез анкетно проучване сред 37 студенти от специалностите „Социална педагогика“ и „Специална педагогика“ се анализират вижданията им относно положителните и отрицателните качества, които според тях определят съвременния гражданин в демократична България. Респондентите посочват като водещи положителни характеристики информираността, критичното мислене, гражданската активност, толерантността и социалната ангажираност. Сред основните слабости се открояват липсата на гражданска позиция, политическата апатия, консуматорските нагласи и социалните неравенства.

Изследването подчертава значението на гражданското образование като ключов фактор за формиране на демократични ценности и нагласи у младите хора. Освен това, на преден план се откроява приноса в академичната подготовка на бъдещите педагози, която постига формиране на ценностна система, насочена

към демократично участие и социална отговорност. Това е ясно доказателство, че ранното въвеждане на тази дисциплина, както интегрирано в различните образователни направления в детската градина, така и като самостоятелен учебен предмет в училище, допринася за изграждането на осъзнати, отговорни и ангажирани граждани, способни да участват активно в обществения живот и да подкрепят устойчивото развитие на демократичната култура.

Ключови думи: демокрация, гражданин, гражданско образование

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременния свят ролята на демократичния гражданин е от основно значение за стабилността и прогреса на обществото и политическата система. Демокрацията не се ограничава само до упражняване на власт и свобода на избора – тя процъфтява чрез активното участие на информирани, отговорни и обществено ангажирани граждани. Демократичният гражданин демонстрира уважение към върховенството на закона, толерантност към многообразието, критично мислене и готовност за участие в обществения живот. Тези черти не само укрепват демократичната култура, но и гарантират, че властта се упражнява в интерес на всички.

В този контекст образованието играе ключова роля за формирането на такива граждани като надхвърля ограничената локална перспектива и предлага глобален подход, който съчетава „историографска рефлексия с педагогическа иновация“, както отбелязват Mellado-Moreno и Burgos в своя разработка (Mellado-Moreno, Burgos, 2025: 2).

2. МЕТОДОЛОГИЯ

Изследвателският фокус на настоящата разработка е насочен към проследяване на мнението на студенти, обучаващи се в педагогически специалности в Бургаски държавен университет “Проф. д-р Асен Златаров” относно основните характеристики и качества на демократичния гражданин в Република България.

Задачите, които следва да се решат в нея са:

- да се разкрият теоретичните аспекти на понятията: демокрация, гражданин, гражданско образование
- да се изследва мнението на студенти – бъдещи педагози относно основните характеристики и качества на демократичния гражданин в Република България
- да се направи анализ на получените резултати.

Чрез използване на метода *анкетно проучване* бяха събрани и анализирани данни за мнението на студенти, обучаващи се в педагогически специалности и изучаващи дисциплината “Гражданско образование”, относно основните характеристики и качества на демократичния гражданин в Република България.

Изследването бе осъществено с частично стандартизирана авторска анкета, включваща пет затворени и отворени въпроси. Настоящата научна разработка представя част от това изследване. В анкетното проучване участваха 37 студенти общо от специалност „Социална педагогика“, в която дисциплината „Гражданско образование“ е задължителна за изучаване в учебния план и студенти от специалността „Специална педагогика“ – като избираема дисциплина. Анкетата бе проведена след приключване на лекционния курс по учебната дисциплина.

3. ДИСКУСИЯ

Демокрацията е форма на управление, датираща отпреди повече от 2500 г. и води началото си от Древна Гърция още през V век пр.н.е. Терминът произлиза от гръцките думи *dēmos* (народ) и *kratos* (власт), което буквално означава „власт на народа“. В класическа Атина всеки свободен гражданин (мъж) имал право да участва в народното събрание (*ekklēsia*), където се обсъждали и гласували важни решения (Cartwright, 2018). В контекста на съвременното Веетхам и Voyle определят демокрацията като форма на колективно вземане на решения, при която всички членове на дадена общност имат равно право да участват в определянето на правилата, целите и отговорностите, които засягат общността като цяло. Според авторите основната характеристика на демокрацията е, от една страна, народният контрол върху процеса на вземане на решения, а от друга – равенството между гражданите при упражняването на този контрол. Това означава, че демокрацията не се ограничава само до държавното управление, а е приложима във всякакви форми на сдружение – от семейства и квартали до организации и нации.

Според Cincotta демокрацията е управление, при което властта и гражданската отговорност се упражняват от всички пълнолетни граждани, пряко или чрез техните свободно избрани представители (Cincotta, 2013).

Принципът на ненасилието заема ключово място в политическата теория на Махатма Ганди. Според Bukhari Ганди разглежда ненасилието не просто като морален принцип, а като основополагаща ценност за

изграждането на демократично общество, при което легитимността на управлението зависи от отказа от насилие и утвърждаването на етични средства за политическа промяна (Bukhari, 2024: 2).

Посочените концепции за демокрация, гражданство и ненасилие представляват основни теоретични и ценностни рамки, които формират съдържанието на учебния предмет, съответно – учебната дисциплина „Гражданско образование“ в българската образователна система.

В Република България гражданското образование се изучава от предучилищна възраст интегрирано в различните образователни направления с акцент – Околен свят, продължава в училищното образование и едва в единадесети и дванадесети клас се обособява като отделен учебен предмет. По отношение на висшето образование дисциплината се изучава като задължителна или избираема в различните висши училища в зависимост от утвърдените учебни планове.

При едновременното прилагане на Наредба №5 за предучилищното образование, Наредба №13 за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование, както и Закона за предучилищното и училищното образование, се създава нормативна рамка, която гарантира формирането на граждански компетентности като част от ключовите компетентности за учене през целия живот у децата и учениците. Тази рамка осигурява условия за формиране на гражданско съзнание, социална ангажираност и уважение към демократичните ценности още от най-ранна възраст, т. е. социални и граждански компетентности.

Още през 1894 г. Никола Станев формулира едно от първите български определения за понятието „гражданин“. Както отбелязва Легурска, в своя труд „Гражданско учение“ Станев пише: „Всеки човек, който е син на такъв народ или е част от него, може с гордост да се нарича гражданин. Гражданинът е свободен син на свободно отечество“ (Станев, 1894, цитиран по Легурска, 2023).

Друг от изследователите в областта на гражданското образование, Иван Иванов, определя гражданина като лице, което принадлежи към определена държава или нация и притежава установени човешки, граждански, политически и социално-икономически права и свободи. Тези права, както и съответните задължения и отговорности, са гарантирани и регулирани от закона (Иванов, 2000).

В подкрепа на тази позиция, Абнер подчертава, че възпитанието в демократични ценности не може да бъде постигнато чрез формални предписания или външна регулация. То предполага създаване на среда за автентични педагогически взаимодействия, в които обучаващите се участват активно, изразяват лична позиция, правят осъзнати избори и поемат отговорност за последствията от своите действия. Именно чрез включване в ситуации, които предполагат съвместна дейност, колективно вземане на решения и споделена отговорност, младите хора придобиват практически опит, свързан със съдържанието и практиката на демократичните принципи (Абнер, 2025).

Наредба №13 за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование регламентира в частта на гражданското образование, следните области на компетентност: междуличностни отношения, социална среда, права на човека, демократично гражданство, идентичности и различия в обществото, власт, политика и демократични ценности, социална политика, справедливост и солидарност, глобализация, плурализъм и толерантност (МОН, 2016).

4. РЕЗУЛТАТИ

Резултатите от проведеното анонимно анкетно проучване сред 37 студенти от специалностите „Социална педагогика“ и „Специална педагогика“ очертаха основни акценти, свързани с характеристиките на демократичен гражданин.

По-голяма част от респондентите са жени – 31, а едва 6 са мъже. Това съотношение показва типична демографска картина, характерна за педагогическите специалности, в които обикновено преобладават жените. Настоящата разработка се фокусира върху един от въпросите, който представлява особен интерес за интерпретация, а именно: Кои са основните характеристики на съвременния гражданин в демократична България?

Всички 37 анкетирани са дали отговор на този въпрос. С цел по-ясна интерпретация на нагласите на студенти – бъдещи педагози, техните отговори бяха условно класифицирани като положителни и отрицателни.

Фигура 1. Основни положителни характеристики

Източник: Изследване на автора

Като положителни характеристики на демократични граждани (фиг.1) анкетираните респонденти най-често посочват качествата: информираност и образование. Според тях демократичният гражданин познава своите права, стреми се към придобиване на нови знания и притежава умения за критично мислене. На второ място се откроява гражданската отговорност и активност – участието в обществени инициативи, изразяването на лична позиция и стремежът към обществено благо се възприемат като основни белези на ангажирания гражданин.

Толерантността и уважението към демократичните ценности също са сред водещите характеристики. Респондентите подчертават значението на спазването на закона, подкрепата за равенството и приемането на различията в обществото. Инициативността и адаптивността се свързват с предприемчивост, търсене на нови възможности и способност за приспособяване към променящи се условия. Накрая, социалната ангажираност и съпричастността се изразяват чрез емпатия, разбиране и стремеж към солидарност с другите членове на обществото.

Фигура 2. Основни отрицателни характеристики и слабости

Източник: Изследване на автора

Отрицателните характеристики (фиг.2), с които демократичният гражданин в България се отъждествява според анкетиранияте, са свързани на първо място с недостатъчно съвестното изпълнение на гражданските задължения от страна на българите. На второ място се посочват консуматорството, алчността и себечетричността като основни негативни нагласи, които възпрепятстват формирането на активна и отговорна гражданска позиция. Според голяма част от анкетиранияте българите се характеризират с липса на гражданска позиция, фалшив морал и политическа апатия. Немалка част от студентите изтъкват финансовата нестабилност и социалните неравенства като причина за липсата на активност в гражданското общество.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, демокрацията е била и ще бъде мощен инструмент за оформянето на колективно бъдеще. Нейната устойчивост зависи от активното участие на гражданите и от целенасочено образование, което изгражда ценности, отговорност и ангажираност към обществото (Campbell, 2025).

Изследването потвърждава положителния ефект от въвеждането на „Гражданското образование“ – както интегрирано в различните образователни направления, така и като отделна учебна дисциплина – от предучилищна възраст до края на училищното образование, а в някои професионални направления – и във висшето образование.

Това постига ранно и устойчиво формиране на демократични ценности у подрастващите и изгражда у тях разбиране за същността на активното гражданство в съвременното общество.

БЛАГОДАРНОСТИ

Разработката е финансирана по проект НИХ – 504/2024 г. на Бургаски държавен университет „Проф. д-р Асен Златаров“

ЛИТЕРАТУРА

- Абнер, А. (2025). Теория на възпитанието и формиране на демократични ценности в условия на неформална социална среда при ученици в начална училищна възраст. *Е-списание „Наука и образование“*, стр. 380-385. ISSN 2683-0191
- Иванов, И. (2000). Въпроси за гражданското образование. Шумен: ISBN 954-8789-77-9
- Легурска, М. (2023). Никола Станев. Учебник по гражданско учение. Изд.: „Проф. Петко Венедиков“. ISBN 978-619-7469-48-6
- Министерство на образованието и науката. (2016). Наредба № 13 от 21 септември 2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование, София: Държавен вестник <https://lex.bg/en/laws/ldoc/2136914662>
- Beetham, D., & Boyle, K. (2009). *Introducing democracy: 80 questions and answers*. UNESCO. ISBN: 978-92-3-104087-0, Retrieved from <https://gcedclearinghouse.org/node/8341?language=en>
- Bukhari, S. S. (2024). Contribution of Mahatma Gandhi to democratic theory: An ethical perspective. *International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR)*. <https://www.ijfmr.com/papers/2024/1/14936.pdf>
- Campbell, N. (2025). Examining the Principles, Practices, and Challenges of Democracy in Today's World. *J Pol Sci Pub Aff*. 13: 087.
- Cartwright, M. (2018). Athenian Democracy. *World History Encyclopedia*. Retrieved from https://www.worldhistory.org/Athenian_Democracy/
- Cincotta, H. (2013). Democracy in Brief. *U.S. Department of State, Bureau of International Information Programs*. ISBN 978-1-622-39985-7. Retrieved from https://common.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/32/2016/07/Democracy-in-Brief_In-Brief-Series_English_Lo-Res.pdf
- Mellado-Moreno P., Burgos C. (2025). Didactics in social studies for global citizenship education: dimensions and technological contexts. *Front. Educ.* 10:1514027. DOI: 10.3389/educ.2025.1514027